

UDK 351.742(497.4)"1866"

Prejeto: 14. 5. 2004

Orožništvo leta 1866 na sedanjem ozemlju Republike Slovenije

PAVLE ČELIK

mag., poveljnik Slovenske policije v pokoju, Tbilisijška 54, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Mladi cesar Franc Jožef I. je 8. junija 1849 potrdil načrt o uvedbi orožništva v celotnem avstrijskem cesarstvu. Za to odločitev je bilo več razlogov, na primer dobre izkušnje s to varnostno silo v drugih državah pa tudi v Lombardiji ter Južni Tirolski, neprimernost vojske za vzdrževanje notranje varnosti v nastajajoči pravni državi, potreba državnega uradništva pri zagotavljanju izpolnjevanja predpisov, slabše izkušnje z narodnimi stražami, uvajanje občinske samouprave, ki je prevzela tudi del nalog na varnostnem področju itd. Sprva je bilo v državi 16, nato pa 19 orožniških polkov. Eden od njih je imel sprva sedež v Ljubljani, nato pa v Trstu. Leta 1866 je prišlo do nove organiziranosti orožništva in Ljubljana je postala sedež 13. deželnega orožniškega poveljstva. To je povezovalo orožniške enote na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in v Primorju, torej na celotnem ozemlju Avstrije, kjer so živeli Slovenci, razen Prekmurja. Tedaj je na sedanjem ozemlju Republike Slovenije delovalo 63 orožniških postaj z 291 možmi, na orožnika je prišlo 2756, na orožniško postajo pa 13.152 prebivalcev.

KLJUČNE BESEDE: orožništvo, naloge orožnikov, organiziranost orožništva v Avstriji, sistematizacija orožništva Slovenije

ABSTRACT

GENDARMERIE IN 1866 IN THE TERRITORY OF THE PRESENT REPUBLIC OF SLOVENIA

On 8 June 1849, the young emperor Franz Josef I confirmed the plan for the introduction of gendarmerie in the entire Austrian empire. There were many reasons for this decision, for example good experience with this security force in other states, including Lombardy and South Tyrol, unsuitability of the army to maintain internal security in the state that was developing the rule of law, the need of the state officialdom to ensure enforcement of regulations, bad experience with national guards, introduction of municipality self-government bodies that took on a part of the security tasks, etc. At first there were 16 and later 19 gendarmerie regiments. One of them had its seat in Ljubljana at first, and later in Trieste. In 1866, there was another reorganisation of the gendarmerie and Ljubljana became the seat of the 13th provincial gendarmerie headquarters, which coordinated the gendarmerie units in Carniola, Styria, Carinthia and the Littoral, i.e. on the whole territory of Austria, inhabited by Slovenes, except from Prekmurje. At that time there were 63 gendarmerie posts with 291 men in the territory of the Republic of Slovenia, with 2756 inhabitants per gendarme and 13.152 inhabitants per gendarmerie post.

KEYWORDS: gendarmerie, tasks, rules, organisation of gendarmerie in Austria, systematisation of gendarmerie, Slovenia

Avstrija je bila med tistimi državami Evrope, ki so uvedle dve vrsti varnostnih sil za svojo notranjo varnost, in sicer orožništvo ter policijo. Prvo je skrbelo za javno varnost na večini ozemlja, policija pa je delovala v nekaj večjih mestih, praviloma tistih, ki so imela poseben statutarni položaj. Orožništvo je bilo najštevilnejše. Najprej ga je ustanovila Francija (leta 1791), leta 1812 je sledila Prusija, leta 1814 Italija in naslednje leto še Rusija.¹

Okoliščine za ustanovitev orožništva

V delu Italije, ki je po Napoleonovem porazu spet prišel pod avstrijsko oblast, to je v Lombardiji in Južni Tirolski, je še naprej delovalo orožništvo, ki so ga tam uvedli Francozi. Na Dunaju so ocenjevali, da se je dobro obneslo, še posebej v revolucionarnem vrenju leta 1848.

Dobra ocena Dunaja o delovanju in ravnanju lombardijskega orožniškega polka je bila prva od okoliščin, ki so notranjega ministra Alexandra Bacha spodbudile, da je predlagal delovni sestanek. Nanj je povabil predstavnike vojnega, finančnega in pravosodnega ministrstva ter drugih organov. Ti so 14. maja 1849 sprejeli oziroma izdelali predlog cesarju Francu Jožefu, ki je obsegal deset točk. Notranji minister je potem 30. maja 1849 ta predlog poslal cesarju, hkrati pa tudi svojo obrazložitev pobude za ustanovitev orožništva v celotni Avstriji. Na podlagi izdatkov za orožniški polk v Lombardiji, ki je imel sedež v Milanu, je izračunal, da bi 13 takih polkov za celotno avstrijsko ozemlje državni proračun stalo približno 4.800.000 goldinarjev na leto. Ob koncu je cesarja prosil, naj odobri vzpostavitev te nove varnostne sile po predlagani zamisli in pooblasti ministrstvo za notranje zadeve, naj začne pripravljati vse potrebno za oblikovanje orožništva.

Na pobudo za oblikovanje nove sile za notranjo varnost pa so vplivale še druge okoliščine. Na drugem mestu je treba omeniti dogajanje v Avstriji leta 1848, še posebej na Dunaju, saj je pokazalo, da redne vojaške sile moralno in taktično niso primerne za to, da bi se zoperstavile ljudskemu uporu ali vstaji. Tisto leto so te enote dobile povsem preprosto povelje, naj ob morebitni grožnji brez opozorila streljajo v množico. Vojaki niso vadili postopkov, kako ravnati z demonstranti. Uporaba orožja pa je praviloma še podžigala upornost množice.² Poleg tega je bila vojska razporejena v razmeroma redkih vojašnicah in če je bilo treba posredovati v bolj oddaljenem kraju, je za pot potrebovala dalj časa, težave so bile z oskrbo, nastanitvijo in podobne.

Anton Valenčič, prvi poveljnik 11. orožniškega polka s sedežem v Ljubljani, ki je dosegel čin podmaršala in ostal zaveden Slovenec. Arhiv: Janez J. Švajncer, Logatec

Tretji razlog so bile izkušnje z delovanjem narodnih straž. Te so po avstrijskih mestih in trgih ustanovljali po začasnih navodilih, ki jih je 10. aprila 1848 izdal notranji minister Franz Xaver Pillersdorf.³ Za nadvojvodo teh straž je bil določen podmaršal Johann Ernst Hoyos, ki je v predgovoru k navodilom zapisal, da bo to novo varnostno silo podrobno opredelil zakon, a to se ni zgodilo, saj se je pokazalo, da so bila pričakovanja, da bodo narodne straže prerasle v policijo, neupravičena. Narodna garda je na Dunaju res nadomestila vojaške enote in se je pokazala kot učinkovita, a brezobzirna: 22. avgusta 1848 je ubila 22 protestnikov in jih 340 ranila.⁴ Ker so jo sestavljali državljani (v več ali manj zasebnih uniformah ali celo z zasebnim orožjem), se ni obnesla. Čas je zahteval poklicno moštvo za take naloge.

Zaradi razpadanja fevdalnega reda in razvoja industrije se je vaško prebivalstvo začelo seliti v mesta, tam pa je nastajal sloj ljudi brez premoženja. Po Napoleonovih vojnah se je spet razbohotilo rokovnjaštvo. Tudi pri nas na Kranjskem.

¹ Vojna enciklopedija, 10. zvezek, Beograd 1975, str. 728–729, geslo Žandarmerija.

² István Deák: Der k. (u.) k. Offizier 1848–1918, Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar 1995, str. 60–61.

³ Nekaj zastran narodne straže, Novice, 19. aprila 1848, str. 67–68.

⁴ Enako kot opomba 2.

Prej so ga uspešno zatirali francoski orožniki. Poleg rokovnjačev so vaško prebivalstvo strahovali tudi uskoki, ki so prek Kolpe vdiralni vse do Trebnjega.⁵ Ni bilo primerne sile, ki bi tem storilcem stopila na prste, saj so odpovedali tako finančni stražniki vseh vrst, graščinski biriči kot drugi čuvaji. Deželne oblasti na Kranjskem in nekateri župani občin so vse bolj odkrito predlagali, da bi po zgledu iz francoskih časov uvedli orožnike.⁶ Bleiweisove Novice so v dveh člankih objavile podatke o številu obsojenih oseb na 100.000 prebivalcev v nekaterih deželah Avstrije, in sicer v letih 1845, 1846, 1847 in 1848. Na Kranjskem je bil ta količnik 44, na Tržaškem 39, v Dalmaciji 126 itd.⁷

Moštvo orožniške postaje Vipava spomladi 1870; v sredini sedi komandir Janez Habjan. Arhiv: Janez J. Švajncar, Logatec

Peti razlog je bilo vse številnejše in vse bolj raznoliko državno uradništvo, ki je potrebovalo javno silo, da bi zagotavljala upoštevanje predpisov in odločitev oblasti. Graščine kot dotedanje nosilke gospodarske, upravne, varnostne, deloma sodne in drugih plati oblasti so izgubljale pomen; hkrati z njimi tudi graščinski oboroženci, ki so jim pri nas rekli biriči, valpti, hlapci in podobno.⁸

⁵ Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda, Mohorjeva družba, Celje 1993, str. 245 in 248.

⁶ Enako kot opomba 5.

⁷ Pregled hudodelstev, Novice, 13. marca 1850, str. 45–46, in 20. marca 1850, str. 49.

⁸ Pavle Čelik: Orožništvo na Kranjskem 1850–1918, Slovenska uprava, 1, 2001, str. 37.

Med razlogi je treba omeniti še lokalno samoupravo. Novi cesar Franc Jožef je 17. marca 1849 podpisal zakon o občinah, ki jim je določal lastne in prenesene pristojnosti. Med prve je spadala tudi skrb za varnost ljudi in premoženja. Kako to doseči, so se spraševali župani. Ko so spomladi in poleti 1849 državni uradniki poročali o izpolnjevanju določb občinskega zakona, so večkrat poudarili potrebo po uvedbi orožnikov.⁹

Te in druge okoliščine so narekovala, da je oblast na Dunaju pohitela pri oblikovanju državne varnostne entote.

Poveljstvo polka je bilo v Ljubljani

Cesar je že 8. junija 1849 potrdil to ministrov zamisel in oboje, predlog in cesarjeva odobritev, je bilo objavljeno v državnem uradnem listu.¹⁰ Dan cesarjeve potrditve ministrove zamisli je postal praznik avstrijskega orožništva.

Na notranjem ministrstvu so pohiteli pri pripravah na uvedbo orožništva in pri tem so tesno sodelovali z drugimi ministrstvi, zlasti vojnim in finančnim. Cesar je že 29. novembra 1849 imenoval podmaršala Johanna Kempena za generalnega inšpektorja orožništva,¹¹ to pa je pospešilo priprave na prevzem častnikov in moštva iz vrst vojske. Ker ni bilo dovolj prostovoljcev za ta prestop, je cesar na Kempenov predlog določil, da morata vsak pehotni polk in lovski bataljon orožništvu odstopiti po tri podčastnike ter vsak konjeniški eskadron po dva.¹²

Notranji in vojni minister sta nato cesarju predložila zakon o orožništvu in ta ga je 18. januarja 1850 potrdil. Objavljen je bil v državnem uradnem listu, ki je tedaj izhajal v vseh desetih uradnih jezikih avstrijskega cesarstva; med temi jeziki je bila tudi slovenščina in tako so Slovenci 23. marca 1850 ta predpis lahko prebrali tudi v maternem jeziku.¹³

Zakon je bil obsežen, imel je 95 členov, razdeljenih na enajst poglavij. Orožništvo je določil kot vojaško organizirano stražo za vse kronovine avstrijskega cesarstva; imelo je te naloge:

⁹ Janko Polec: Uvedba občin na Kranjskem 1. 1849/1850, Zgodovinski časopis, 1952–1953, str. 705.

¹⁰ Kaiserliche Verordnung vom 8. Juni 1849, womit die Einrichtung einer Gendarmerie im ganzen Umfange des österreichischen Kaisertums nach den angetragenen Grundzügen gemeint wird, Reichsgesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich, Wien 1850, št. 272, str. 297–300.

¹¹ Fritz Hörmann, Gerald Hesztera: Zwischen Gefahr und Berufung, Gendarmerie in Österreich, Bundesministerium für Inneres, Wien 1999, str. 29.

¹² Die Gendarmerie in Österreich 1849–1989, Bundesministerium für Inneres, Wien 1989, str. 11. Tam je navedeno, da je bil Kempen postavljen za generalnega inšpektorja orožništva že 17. septembra 1849.

¹³ Začasna organska postava žandarmerije v Avstrijskem cesarstvu, Občni državni zakonik in vladni list Avstrijskega cesarstva, št. 12/50, z dne 23. marca 1850.

- * vzdrževati javno varnost, mir in red;
- * preprečevati motenje javne varnosti, miru in reda ter kršenje predpisov;
- * vzpostavljati zakonito stanje in iskati prestopnike ter jih prijeti;
- * podpirati izvrševanje ukrepov oblasti;
- * opravljati druge naloge, naložene s tem zakonom ali s službenim navodilom.

Orožništvo je bilo sestavni del vojske; pripadale so mu tovrstne pravice ter dolžnosti in je bilo podrejeno vojaškim sodnim oblastem.

Oblikovanih je bilo 16 orožniških polkov. Označili so jih z zaporednimi arabskimi številkami in jim določili območje delovanja:

1. polk za Zgornjo in Spodnjo Avstrijo ter Salzburg
2. polk za Češko
3. polk za Moravsko in Šlezijo
4. polk za Galicijo z Bukovino ter Krakovom
- 5., 6. in 7. polk za Ogrsko
8. polk za Erdelj
9. polk za Vojvodino
10. polk za Hrvaško in Slavonijo
11. polk za Ilirsko
12. polk za Štajersko
13. polk za Tirolsko in Predarlško
14. polk za Lombardijo
15. polk za Benečijo
16. polk za Dalmacijo.

Polk se je praviloma delil na eskadrono, krila, trope, odseke, korporalstva in straže. To bi nekako ustrezalo bolj znanim današnjim pojmom bataljon, četa, vod, oddelek, postaja in patrolja.

Enajsti polk je dobil sedež v Ljubljani v poslopju Kolizeja; zgrajen je bil kot vojaški hotel in zabavišče. Za poveljnika je cesar imenoval podpolkovnik Antona Valenčiča, doma iz Ilirske Bistrice.

S svojim štabom je 14. aprila 1850 oblikoval predlog za sistemizacijo moštva v tem polku. Namestništvo v Ljubljani je svoje pripombe k predlogu označilo z rdečim peresom: zmanjšano naj bi bilo število predvidenega moštva, prečrtana je bila orožniška postaja v Beli Cerkvi na Dolenjskem, postaja v Starem trgu naj bi bila prenesena iz okraja Kočevje v okraj Črnomelj, tista v Višnji Gori pa v Stično.¹⁴

Zadnjega junija 1850 je bil izdelan pregled organiziranosti polka in poslan namestništvu v Ljubljani. Taka preglednica je postala stalna praksa in je dobila strokovno ime dislokacijska tabela; napisana je bila v rokopisu in šele zadnja leta pred razpadom države so jo tiskali. Polk je štel 966 mož; imeli so 153 konj. Delil se je na tri eskadrono. Sedeže so imeli v Ljubljani, Trstu in Celovcu. Ljubljanski eskadron se je delil na dve krili s sedežema v Ljubljani in Novem mestu. Krilo v Ljubljani je bilo razdeljeno na 4 trope,

tisto v Novem mestu pa na dva. Bilo je še 13 odsekov in 65 orožniških postaj. Na sedežu polka je bilo tudi tako imenovano depotno krilo, ki je zaposlovalo 16 mož z 10 konji; to je bil oskrbni del polka, ki bi mu danes rekli logistika ali skupne službe. Na Kranjskem je bilo tedaj 374 orožnikov. Imeli so 57 konj.¹⁵

Nadzorstveni okoliš tega polka je obsegal celotno ozemlje tedanje Kranjske, Koroške in Primorja (Trst, Istra ter Goriško – Gradiščansko).

Namestništvo v Ljubljani je 7. julija 1850 objavilo razglas o začetku delovanja orožništva na Kranjskem. Deželni namestnik Gustav Chorinsky je zapisal tudi: "Ker so prebivalci krajnske kronovine še vselej pokoj in postavni red ljubili, se sme svesto pričakovati, da bo zavoljo tega postavljena žandarmerija v izgotavljevanju svojiga težavniga in za javno varnost ravno tako važniga kakor občno koristniga poklica povsod voljno podporo in pomoč dobivala in de se ji bo tako zelo olajšalo, njeni za občni blagor odločen namen doseči".¹⁶

Ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju je 5. oktobra 1850 namestništvu v Ljubljani poslalo 50 knjižic. V njih so bila v nemščini natiskana navodila za opravljanje orožniške službe.¹⁷ Isto ministrstvo je predzadnji dan januarja 1851 poslalo v Ljubljano še 400 knjižic. Po posebnem razdelilniku so jih dostavili pristojnim oblastvom na Kranjskem: vsem 11 političnim okrajem, policijski direkciji v Ljubljani, sodiščem, državnemu pravdništvu itd.¹⁸ Zadnji dan februarja 1851 pa so z Dunaja v Ljubljano poslali 800 slovenskih prevodov teh navodil, ki so imela naslov "Poduk za deželno žandarmerijo, kako službo opravljati".¹⁹ Knjižica majhnega formata je obsegala 82 strani, navodilo je imelo 222 členov, razdeljenih na 7 poglavij. Pozneje sta izšli še dve taki navodili, in sicer leta 1876 ter 1895.

Stanje moštva v polku se je spreminjalo in tako kaže dislokacijska tabela z dne 4. aprila 1851, da je polk štel 962 mož, ki so imeli na voljo 125 konj. Moštvo je štel 3 štabne častnike, 26 višjih častnikov, 14 mož štabnega osebja (razne sluge), 29 stražmojstrov, 28 korporalov, 68 podkorporalov, 7 trobentačev, 709 orožnikov peš in 78 na konjih.²⁰ Po prvotni dunajski zamisli

¹⁵ Enako kot opomba 14, št. 11271.

¹⁶ Razglas c. k. krajnskiga poglavarstva od 7. mal. serpana: za stran pričetja dejavnosti žandarmerije na Kranjskem, Deželni zakonik in vladni list za krajnsko kronovino, št. 16/50, z dne 17. julija 1850.

¹⁷ Dienstinstruction für die Landes-Gendarmerie, Arhiv Republike Slovenije, Namestništvo v Ljubljani, 14-1-3, fascikel 66, št. 13666.

¹⁸ Arhiv Republike Slovenije, Namestništvo v Ljubljani, 14-1-3, fascikel 66, št. 1117.

¹⁹ Enako kot opomba 18, št. 11016.

²⁰ Enako kot opomba 14, št. 5356.

¹⁴ Arhiv Republike Slovenije, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fascikel 67, št. 6104.

naj bi polk štel 891 mož ter 240 konjev;²¹ to pomeni, da je bilo v enoti več mož ter manj konjev, kot je bilo sprva načrtovano.

Da bi popolnili predvideno moštvo, nabavili konje in opremo za uradne prostore, so pristojne oblasti objavljale različne razpise. Objavljali so jih v Ljubljanskem časniku. Ta časnik je izhajal v nemščini, in to od leta 1783 do leta 1918. Nekaj so jih objavili tudi v Bleiweisovih Novicah, ki so izhajale od leta 1843 do 1902. Tako so Novice konec januarja 1850 objavile razpis za nakup 50 konj za potrebe orožnikov. Za konja, ki je ustrezal merilom, je lastnik prejel 130 goldinarjev. Nakup je opravila komisija v Selah pri Ljubljani,²² kjer je Kranjska kmetijska družba imela svojo podkovsko šolo in pozneje še žrebčarno.

Konec februarja 1850 je isti tednik objavil razpis za sprejem k orožnikom. Javili so se lahko vsi, ki so odslužili vojaščino, izpolnjevat pa so morali vse pogoje, zapisane v zakonu o orožništvu, in sicer:

- * avstrijsko državljanstvo,
- * starost od 24 do 36 let,
- * samski stan ali vdovec brez otrok,
- * zdravo, postavno telo, ne nižje kot 163 centimetrov (5 čevljev in 5 palcev),
- * znanje deželnega jezika, branja in pisanja,
- * gibčno obnašanje, dobro "zadržanje" in nemadeževano ime.

Ti pogoji so ostali nespremenjeni tudi v drugih dveh zakonih o orožništvu, ki sta izšla leta 1876 in 1895.

Prostore za orožniške enote so največkrat zakupili od zasebnikov, le v večjih mestih so morda dobili prostore v državnih ali občinskih stavbah. Zakup je temeljil na zakupni pogodbi. Imela je ali 9 ali 10 členov, podpisali pa so jo predstavnik orožništva, lastnik in dve priči. Pogodbe so potrjevali na višjem in pravem ali vojaškem oblastvu. Pri iskanju primernih prostorov po vaseh in mestih so pomagale tudi občine ter okrajna glavarstva. Za prostore orožniške postaje v Poljanah nad Škofjo Loko so tako pogodbo sklenili 16. novembra 1850, potrdili pa 20. decembra istega leta; najemnina je znašala 70 goldinarjev na leto,²³ najemnina za orožniško postajo Žiri pa 100 goldinarjev na leto.²⁴

Del stroškov za nastanitev orožnikov je prevzela vsaka dežela in jih plačevala iz svojega proračuna. Tako je Kranjska v proračunu za leto 1852 za te namene predvidela 20.194 goldinarjev.²⁵

Orožnik na 2.756 prebivalcev

Poleti 1854 so ustanovili tri nove orožniške polke, in sicer zaradi spremenjene organiziranosti dotedanjih polkov št. 4, 5 in 6. Nove zaporedne številke teh enot so bile take:

4. polk za Galicijo in Bukovino
5. polk za Košiško
6. polk za Budimpešto
17. polk za Krakovsko
18. polk za Požunsko
19. polk za Šopronsko.

Številke preostalih polkov so ostale nespremenjene.²⁶

Avstrijsko orožništvo je doživljalo številne spremembe, kar velja vse do razpada države. To je veljalo tudi za tisti njegov del, ki je opravljal naloge na območju sedanje slovenske države.

Zato je mogoče razvoj te varnostne sile razdeliti na pet obdobj:

- * 1849–1851; čas priprav in vzpostavljanje orožništva
- * 1851–1860; obdobje zlorab te službe za režimske, absolutistične namene
- * 1860–1876; čas gmotnega in organizacijskega nazadovanja službe
- * 1876–1914; obdobje uralitve in utrjevanja²⁷
- * 1914–1918; vojne razmere, ki so poslabšale delovne in socialne razmere moštva. To obdobje bi bilo treba obravnavati samostojno, ločeno od razmer v mirnem obdobju, zato sem ga izločil iz siceršnje ustaljene delitve zgodovine avstrijskega orožništva na štiri obdobja, pri katerem je zadnje vključevalo tudi vojne razmere.

Zelo okvirno je smotrno omeniti vsaj nekatere teh sprememb, ki se nanašajo zlasti na tretje obdobje v razvoju cesarsko–kraljevih orožnikov. Po padcu Bachovega (neo)absolutizma se je sedež 11. orožniškega polka iz Ljubljane preselil v Trst in postal polk številka 10. Število pripadnikov se je zmanjšalo s 1038 v letu 1856 na 738 v letu 1861.²⁸

S 1. majem 1866 so odpravili polke in uvedli deželna orožniška poveljstva.²⁹ Dotedanji 10. orožniški polk je postal deželno orožniško poveljstvo št. 13 in 7. junija 1866 se je sedež preselil spet nazaj v Ljubljano. S 26. junijem 1867 je dobilo novo zaporedno številko, in sicer 7. Odlok z dne 23. oktobra 1873 – veljati je začel z novim letom 1874 – je 7. deželno orožniško po-

²¹ Enako kot opomba 18, št. 2413.

²² Nakupovanje konj za žandarje, Novice, 30. januarja 1850, str. 13.

²³ Enako kot opomba 14, št. 16335.

²⁴ Enako kot opomba 14, št. 14642.

²⁵ Razglas c. k. krajskiga poglavarstva 6. 3. 1852, Deželni zakonik in vladni list za krajsko vojvodino, št. 16/52, z dne 15.

marca 1852.

²⁶ Ukaz c. k. ministerstva notr. zadev, c. k. armadnega nadpoveljstva in c. k. najvišje policijske oblasti 20. 5. 1854, Deželni vladni list krajske vojvodine, št. 25/54, z dne 4. julija 1854.

²⁷ Enako kot opomba 11, str. 39.

²⁸ Arhiv Republike Slovenije, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fascikel 1861–1876, ovoj 1861–1863, št. 5091.

²⁹ Enako kot opomba 11, str. 352.

Vsem županstvom.

Te dni se bodo vršili po vsej deželi pogoni na nevarne in sumljive osebe. Pogone bo izvršilo orožništvo, kateremu morajo županstva kot krajne varnostne oblasti pri izvrševanju pogona dati vso potrebno pomoč.

Pomoč sestoji v glavnem v tem:

- I. da županstvo opozori orožništvo na vse nevarne ali sumljive osebe;*
- II. da pri pogonu v obljudenih krajih (v vaseh, pri pregledavanju gostiln in drugih zbirališč tujcev) spremljejo orožniške patrulje;*
- III. da prevzamejo od orožništva aretirane osebe v kolikor jih ni direktno predati sodnji in vodijo nadzor nad njimi, kolikor in kakor jim bode okrajno glavarstvo naročilo.*

Okrajna glavarstva so razposlala tako obvestilo vsem županom v občinah na svojem območju, ki so sporočala, katere naloge imajo občine pri izvedbi deželnega pogona (racije) za storilci kaznivih dejanj. Arhiv: P. Čelik

veljstvo preoblikoval v poveljstvo z zaporedno številko 12, nadzorstveni okoliš pa je postal omejen le na deželo Kranjsko. Tako je ostalo do konca monarhije.

Sredi januarja 1868 je na Dunaju začelo delovati novo ministrstvo za deželno obrambo (in javno varnost). Kar zadeva orožništvo, je dobilo del dotedanjih pristojnosti notranjega in vojnega ministrstva. Če je bilo dotlej orožništvo nekakšna dvoživka med notranjim in vojnim resorjem, je sedaj postalo "troživka", saj je bilo še vedno deloma vezano na skupno vojno ministrstvo, zlasti pri odločanju o oborožitvi, uniformi in opremi. Dotedanji generalni nadzornik orožništva je postal orožniški nadzornik; označevali so ga kot pomožni organ ministrstva za deželno obrambo.³⁰

Ko je Ljubljana leta 1866 postala sedež 13. deželnega orožniškega poveljstva, je to poveljstvo postalo pristojno za nov nadzorstveni okoliš, in sicer za Kranjsko, Koroško, Štajersko in Istro (Primorje). V glavnih mestih teh dežel so bila poveljstva kril, in sicer št. 1 v Ljubljani, št. 2 v Trstu, št. 3. v Gradcu in št. 4 v Celovcu. Tako je mogoče zapisati, da je tedaj ljubljansko orožniško vodstvo usklajevalo delovanje te varnostne

sile na celotnem tedanjem ozemlju Avstrije, naseljenem s Slovenci, in tudi na celotnem ozemlju, ki je danes v okviru Republike Slovenije, razen Prekmurja, ki je bilo v ogrskem delu.

Dislokacijska tabela tega poveljstva, veljavna za 1. julij 1866,³¹ je naštel 773 mož. Po krilih jih je bilo toliko: ljubljansko 185, tržaško 187, graško 270 in celovško 101. Krila so se delila na 10 vodov in 162 orožniških postaj.

Na Kranjskem so bile te orožniške postaje razporejene v dva voda, ki sta imela sedeža v Ljubljani. Prvi vod je imel 20 in drugi 18 postaj; označene so bile z arabskimi številkami. Štele so toliko mož: 1. Ljubljana 13, 2. Poljane nad Škofjo Loko 4, 3. Škofja Loka 6, 4. Smednik 6, 5. Kranj 6, 6. Radovljica 6, 7. Kranjska Gora 5, 8. Tržič 4, 9. Tupaliče 4, 10. Kamnik 5, 11. Trzin 4, 12. Brdo pri Lukovici 5, 13. Dol 4, 14. Litija 5, 15. Radeče 4, 16. Stična 4, 17. Trebnje 5, 18. Mokronog 4, 19. Krško 4, 20. Kostanjevica 5, 21. Novo mesto 6, 22. Metlika 4, 23. Črnomelj 5, 24. Kočevje 7, 25. Ribnica 5, 26. Žužemberk 4, 27. Velike Lašče 4, 28. Lož 6, 29. Cerknica 5, 30. Planina 4, 31. Postojna 5, 32. Zagorje 4, 33. Ilirska Bistrica 4, 34. Senožeče 4, 35. Vipava 4, 36. Idrija 4, 37. Žiri 4 in 38. Vrhnika 5.

³⁰ Razglas ministerstva za deželno bran in javno varnost od 20. 9. 1868, Prestava iz državnega zakonika za leto 1868 za kranjsko vojvodino, Ljubljana 1868, str. 125.

³¹ Enako kot opomba 28, ovoj 1865–1866, št. 6618.

Vsako postajo je vodil postajevodja, razen v Novem mestu in Postojni. Tam sta to vlogo prevzela stražmojstra, ki sta bila tudi na postaji v Ljubljani. Skupaj je bilo torej 185 mož, od teh 36 postajevodij, 4 stražmojstri in 145 orožnikov.

Za druge tri s Slovenci naseljene dežele bom naštel le tiste orožniške postaje, ki so bile na sedanjem ozemlju Republike Slovenije.

V tedanjem Primorju oziroma v Istri so bile orožniške postaje s temi zaporednimi številkami in možmi: 3. Podgrad 5, 5. Kanal 4, 6. Tolmin 5, 7. Bovec 4, 8. Cerkno 4, 9. Ajdovščina 4, 10. Komen 4 in 11. Sežana 5. Na osmih postajah je bilo 35 mož, od teh 8 postajevodij in 27 orožnikov. Spadale so v okvir 1. voda 2. krila.

V okviru 3. krila so bile v sestavi mariborskega voda postaje z možmi: 32. Maribor 7, 33. Lenart v Slovenskih Goricah 4, 34. Radlje ob Dravi 4, 35. Slovenj Gradec 4, 36. Šoštanj 3, 37. Gornji Grad 4, 38. Vransko 3, 39. Celje 7, 40. Laško 4, 41. Sevnica 4, 42. Brežice 5, 43. Kozje 4, 44. Rogatec 3, 45. Šmarje pri Jelšah 4, 46. Slovenske Konjice 4 in 47. Slovenska Bistrica 4. Stražmojster je bil na postajah Maribor in Celje, na katerih ni bilo postajevodij, na drugih 14 postajah pa so bili. Skupaj je bilo na tedanjem slovenskem Štajerskem 68 mož, od teh 2 stražmojstra, 14 postajevodij in 52 orožnikov.

Na območju 4. krila s sedežem v Celovcu je bila le orožniška postaja Prevalje taka, ki je spadala v okvir sedanje slovenske države. Spadala je pod 1. celovski vod, štela je postajevodjo in 2 orožnika.

Na sedanjem slovenskem državnem ozemlju je bilo leta 1866 potemtakem 291 orožnikov. Tedaj je bilo v celotni Avstriji 18.985 mož postave,³² kar je pomenilo, da je bilo na sedanjem slovenskem ozemlju razporejenega komaj poldrugi odstotek tega moštva.

Območje, kjer je vzdrževalo javno varnost 13. deželno orožniško poveljstvo, je štelo 2.130.877 prebivalcev in je merilo 857 kvadratnih milj. Na enega orožnika je tako prišlo 2.756 ljudi, na orožniško postajo pa 13.153 oseb.

Kakšna sta bila ta kazalca le za deželo Kranjsko? V posameznih letih je na enega orožnika prišlo toliko prebivalcev: 1857–1.325, 1869–2.293, 1880–1.710, 1890–1.780, 1900–1.440 in 1918–933. V istih letih je na orožniško postajo prišlo povprečno po toliko ljudi: 1857–10.510, 1869–11.818, 1880–7.602, 1890–6.057, 1900–4.955 in 1918–3.724.

Izračunal sem tudi dva druga kazalca, ki se nanašata na tako imenovano gostitev orožništva, in sicer kolikšno območje Kranjske je odpadlo na enega moža postave oziroma na eno orožniško postajo. Na orožnika je odpadlo to območje: 1857–29, 1869–49, 1880–35, 1890–35, 1900–28 in 1918–17 kvadratnih kilometrov. V istih letih je orožniška postaja obsegala povprečno tak okoliš: 1857–231, 1869–248, 1880–158, 1890–121, 1900–97 in 1918–70 kvadratnih kilometrov.³³

³² Enako kot opomba 12, str. 47.

³³ Nekateri od teh količnikov so se pozneje zmanjševali, drugi pa povečevali. Tako je bilo leta 1931 v Dravski banovini na enega orožnika 924 Slovencev, na orožniško postajo pa je prišlo povprečno po 5.019 prebivalcev; na orožnika je prišlo 13, na orožniško postajo pa 69 kvadratnih kilometrov. Leta 1981 je v SR Sloveniji na miličnika prišlo 509 Slovencev in na postajo oziroma oddelek milice 11.194 prebivalcev, na miličnika je odpadlo 5,5 in na miličniško enoto 120 kvadratnih kilometrov površine. Leta 2003 je na enega uniformiranega moža postave prišlo 327 Slovencev in na policijsko enoto 17.928 oseb, na policista je odpadlo povprečno 3,3 in na policijsko postajo oziroma oddelek 182 kvadratnih kilometrov površine.